

УДК 338.001.36

DOI: 10.15587/2312-8372.2017.119537

ДОСЛІДЖЕННЯ ПЕРЕВАГ ТА НЕДОЛІКІВ РИНКОВОЇ ЕКОНОМІКИ

Філіппова Л. Л., Тушинська В. П.

1. Вступ

Ринкова економічна система є домінуючим способом економічного буття сьогодення. Тому її дослідження є актуальною проблемою для кожного промислового підприємства та економіки в цілому. Останнім часом все більше уваги надається аналізу ринкової економіки, її вплив і можливі покращення для досягнення найбільшого позитивного результату. Для формування ефективного функціонування підприємства і економіки в цілому необхідно досконало володіти інформацією для прийняття рішення.

2. Об'єкт дослідження та його технологічний аудит

Об'єкт дослідження – формування ринкової економіки.

Формування ринкової економіки характеризується складними і суперечливими взаємовідносинами, управління якими потребує постійного удосконалення методів економічного аналізу та розробки нових методик обробки і систематизації аналітичної інформації у відповідності з міжнародними та національними стандартами.

Одним із найбільш проблемних місць дослідження є правильність трактування поняття ринкової економіки з урахуванням її недоліків: розшарування суспільства, зростання безробіття, погіршення суспільних благ.

3. Мета та задачі дослідження

Метою дослідження є аналіз стану ринкової економіки та країн, які перейшли на ринкову економіку в умовах сучасної економічної ситуації.

Для досягнення поставленої мети дослідження визначено такі наукові завдання:

1. Провести аналіз стану ринкової економіки.
2. Провести аналіз економіки Естонії, Латвії, Литви.
3. Дати рекомендації щодо переходу до ринкової економіки, опираючись на позитивні та негативні ознаки її та на досвід Естонії, Латвії і Литви.

4. Дослідження існуючих рішень проблеми

З метою ефективного формування ринкової економіки проведено аналіз літературних джерел, за допомогою яких з'ясувався стан дослідження ринкової економіки, що й підтверджує необхідність подальшого її розроблення. Також проведено дослідження впливу на країни, які перейшли до ринкової економіки.

У світі сім країн з найбільшими обсягами ВВП в групі розвинених країн з ринковою економікою – Німеччина, Італія, Канада, Сполучене Королівство

Великобританія, США, Франція, Японія [1]. Саме тому треба брати приклад з цих країн для розвитку економіки країни.

Дослідженням ринкової економіки займаються багато науковців. У роботі [2] автором розглянуто появу і розвиток ринкової економіки. Автор [3] досліджує основні недоліки ринкової економіки. Боротьба з голодом і бідністю за допомогою соціальної ринкової економіки аналізується в роботі [4]. У роботі [5] розглянуто успішну реалізацію соціалістичної ринкової економіки. Автором [6] розглядається парадоксальна природа ринкової економіки. Дослідження [7] присвячено Римській ринковій економіці. Автором [8] проаналізовано ринкову економіку з масовим виробництвом. У роботах [9, 10] авторами досліджено ринкову економіку ЄС. Автор [11] досліджує деякі кінетичні моделі ринкової економіки. У роботі [12] досліджено ринкову економіку в умовах швидкої глобалізації та підвищення продуктивності. У наукових публікаціях цих вчених визначено поняття ринкової економіки, її ознаки та принципи функціонування. Проте, не дивлячись на появу багатьох досліджень, низка аспектів цієї важливої проблеми залишається недостатньо вивченою.

5. Методи досліджень

Для вирішення поставлених завдань було використано методи: аналізу та синтезу, логічного узагальнення, аналогій, порівняльного співставлення, монографічний та графоаналітичний методи.

6. Результати досліджень

Ринкова економіка зародилася й довгий історичний період функціонувала як саморегульована система. Проте можливості ринкового механізму саморегулювання не безмежні. Він не в стані гарантувати вирішення усіх соціально-економічних проблем сучасного суспільства. Механізм ринку дозволяє людям задовольнити лише ті потреби, які виражаються через попит. Але ж є й інші потреби, які ніяк не можна виміряти в грошах і перетворити на попит.

Інколи ринком нарікають певне місце (базар, ярмарок), де здійснюється торгівля. Втім, під поняттям «ринок» розуміємо «сферу обміну товару на гроші і грошей на товари, взаємодію виробників і споживачів в масштабі регіону, країни або всього світу» [13]. У ринковій економіці питання стосовно того, що, як і для кого виробляти вирішується виробником, який орієнтується на співзалежність попиту і пропозиції на даному ринку. Головною рисою ринку є те, що він заснований на спонтанній координації або стихійному порядку. Тому дана економічна система характеризується швидким саморегулюючим розвитком.

При визначенні ринкової економіки одні автори акцентують увагу, на основі чого заснована дана економічна система, інші вважають, що головним є взаємодія і координація на вільних ринках. Їхні думки сходяться в одному – в тому, що ринкова економіка характеризує більшість економічних систем країн всього світу. Тлумачення та уточнюючі визначення поняття ринкової економіки наведені у табл. 1.

Таблиця 1

Тлумачення поняття «ринкова економіка»

Джерело	Тлумачення
[14]	Ринкова економіка – форма економічної організації, при якій координація дій здійснюється на основі взаємодії на ринках вільних приватних виробників і вільних індивідуальних споживачів
[15]	Ринкове господарство – економічна система, заснована на приватній власності на умови виробництва, функціонування, і розвиток якої регулюється конкуренцією господарюючих суб'єктів та іншими законами ринку. Вона базується на принципах вільного підприємництва, різних видах і формах власності господарюючих суб'єктів, ринковому механізмі ціноутворення, обмеженому втручанні держави та договірних стосунках суб'єктів ринку
[16]	Ринкова економіка – це економічна система, заснована на принципах вільного підприємництва, різноманіття форм власності на засоби виробництва, ринкового ціноутворення, договірних відносин між господарюючими суб'єктами, обмеженого втручання держави в господарську діяльність. Вона властива соціально-економічним системам, де є товарно-грошові відносини
[17]	Ринкова економіка – це лад, заснований на приватній власності, за якого здійснюється вільна гра ринкових сил
[18]	Ринкова економіка – це система прав і обов'язків. Без дійових правових механізмів, економічної відповідальності за прийняті рішення і зобов'язання вона не зможе функціонувати

Резюмуючи вищесказане зроблено висновок, що ринкова економіка є типом економічної системи, де попит та пропозиція регулюють економіку, а не державне втручання. Справжня вільна ринкова економіка – це економіка, в якій всі ресурси належать приватним особам. Рішення про розподіл цих ресурсів здійснюють особи без втручання уряду. Не існує повністю «вільного підприємства» або «ринкової економіки». У ринковій економіці виробник отримує рішення про те, що виробляти, скільки виготовити, яку ціну вказувати споживачам за ці товари, і про те, що платити співробітникам. Ці рішення у вільній ринковій економіці впливають на тиск конкуренції, пропозиції та попиту.

Ринкова економіка є найбільш відомою темою для суперечок серед визначних економістів сучасності. Їхні думки часто бувають абсолютно протилежними. Прийнято вважати, що поняття ринкової економіки в її чистому вигляді не існує зовсім. На практиці дане питання має на увазі під собою змішаний тип економіки, що передбачає мінімальний рівень присутності державного апарату, а також максимальний ринковий вплив. Якщо говорити про ринкову економіку саме в такому розумінні, то її переваги та недоліки видно найвиразніше.

Ринкова система містить ряд фундаментальних ознак, без яких вона існувати не може. Розглянемо головні ознаки, що характеризують ринкову економіку, які зображено на рис. 1.

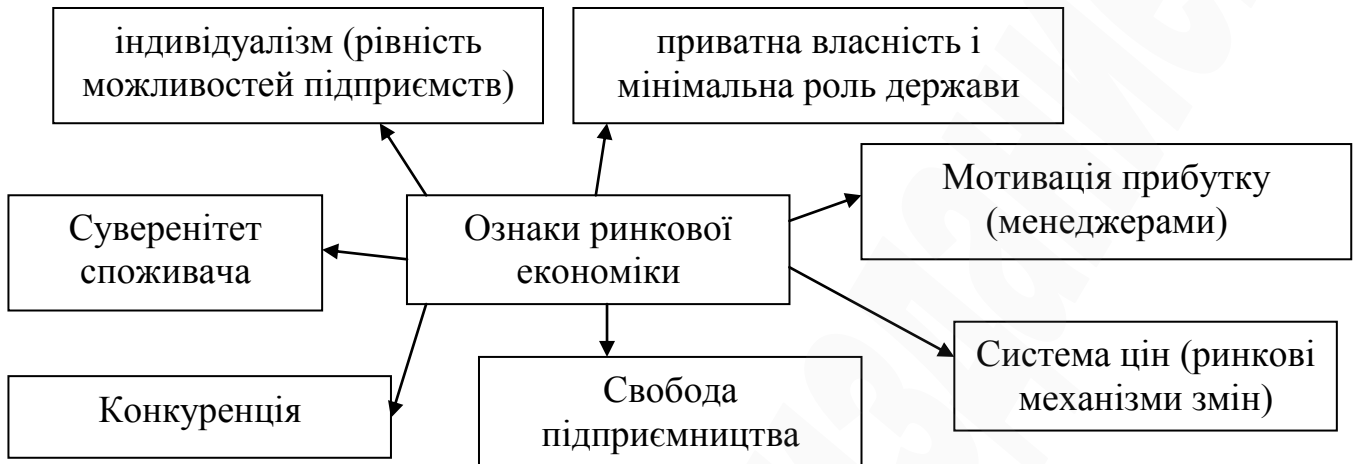

Рис. 1. Ознаки ринкової економіки

Розглянемо переваги (рис. 2) і недоліки (рис. 3) ринкової економіки.

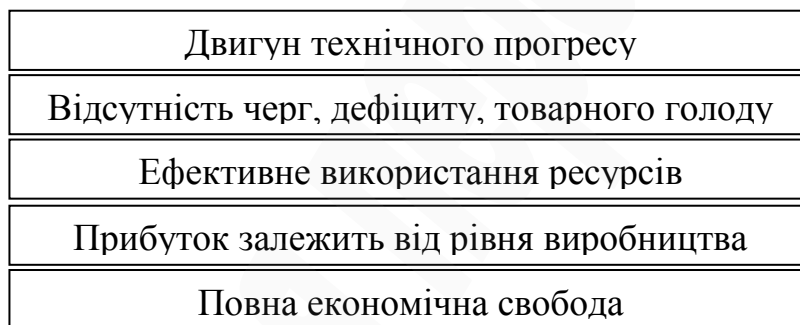

Рис. 2. Переваги ринкової економіки

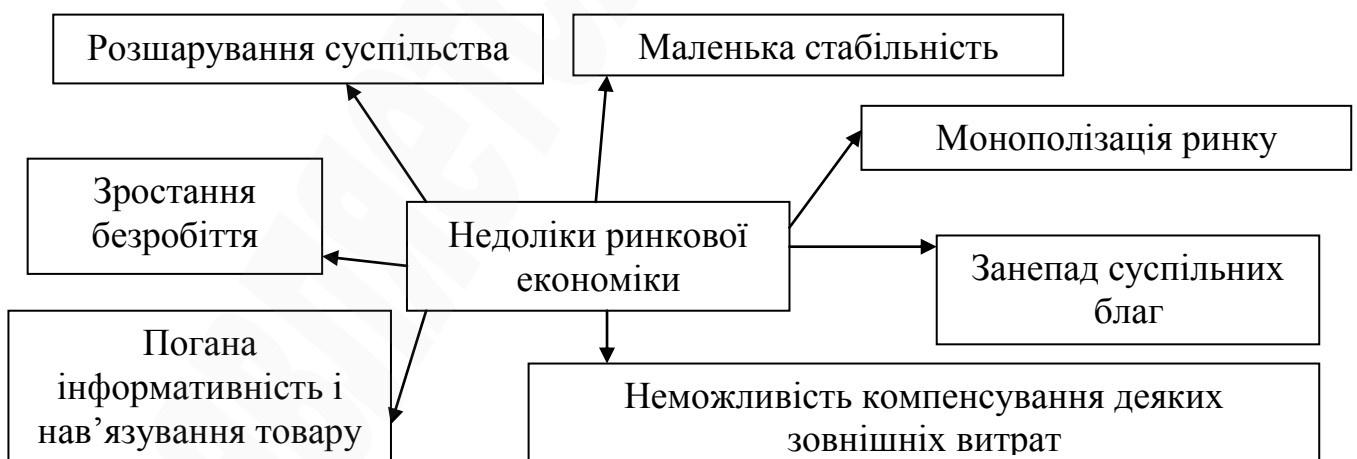

Рис. 3. Недоліки ринкової економіки

Ринкову економіку вважають одним з головних двигунів технічного прогресу, тому що високий рівень конкуренції, який гарантує високу якість продукту, що виробляється, не допустить на ринок неякісні товари (вони просто не витримають конкуренції).

Так як пропозиція визначається попитом на товар, тому вся вироблена продукція є затребуваною, що в свою чергу не дає існувати таким поняттям як дефіцит, черги і товарний голод.

Товаровиробник найбільше повинен піклуватися про процес мінімізації грошових вкладів, тому потрібні ресурси він направляє саме в ті зони, де вони будуть давати найвищу віддачу. Це призводить до ефективного і доцільного використання виробничих ресурсів.

Якщо підприємець робить реальний внесок у своє виробництво, і піклується про створення затребуваного споживачами продукту, тоді він отримує максимальний рівень прибутку. Для тих, хто грамотно організовує роботу і є власником цінних ресурсів, ринкова економіка гарантує високий прибуток. Тому, прибуток у даному випадку буде прямо залежати від вкладу та рівня роботи.

Також однією з переваг ринкової економіки є повна економічна свобода, яка виражається в підприємницькій свободі, свободі вибору категорії покупців і продавців, свободі транспортування ресурсу, установки цінової політики тощо.

У відповідності з рис. 3 доцільно сказати, що ринкова економіка являє собою систему циклічного характеру з постійною динамікою, а також рівнем інфляції і часткової зайнятості, що може підірвати всю налагоджену систему і тому існує мала стабільність економічної системи.

Сама ринкова економіка, по суті, може зменшувати конкуруючі сили. Ця закономірність призводить до монополізації і можливості таємної змови серед фірм.

Умовами ринкової економіки не передбачено виробництво суспільних благ, тому стає неможливим виробництво охорони загального порядку, національної оборони, пожежної безпеки тощо. Також даний механізм не допомагає зберегти природні ресурси країни, і не може проводити регулювання їх використання (мова йде про газ, нафту, вугілля та інші природні цінності).

Завдяки ринковій економіці виникає розшарування суспільства, адже диференціація доходів сприяє соціальному розшаруванню.

В умовах ринкової економіки виникає погана інформативність, тому що актуальність інформації з кожним днем зменшується і не завжди інформація може бути доступна для пересічного громадянина. Так як ринковий механізм не може захистити учасників ринку від зловживань, агресивної рекламної кампанії і нав'язуванні непотрібного або шкідливого товару. А це означає, що потрібно поєднувати ринкову економіку і державний контроль.

Підвищення рівня безробіття, виникнення цілого ряду соціальних проблем з'являються внаслідок жорстокої конкуренції. Вони цілком можуть підірвати стабільність в країні, викликати значні соціальні коливання і навіть підірвати довіру до державної влади в країні.

Розглянувши теорію ринкової економіки, розглянемо і практичне її застосування в країнах. Зокрема, наведемо нижче дослідження, коли країни вступили до ЄС і прийняли шлях до ринкової економіки. Розглянемо вплив, який здійснив такий перехід.

У 1991 році Литва, Естонія і Латвія першими покинули СРСР. Далі ці досить різні держави, часто узагальнюються як «Прибалтика», з різним успіхом, але зі схожим завзяттям пішли по шляху цілеспрямованої інтеграції в західне і європейське співтовариство. Цей шлях проходив через дуже хворобливі ринкові та структурні реформи і закінчився вступом цих країн до Європейського союзу в 2004 році. Вступ до Євросоюзу в 2004 році розглядався жителями Прибалтики (Литва, Естонія і Латвія) значним стрибком в розвитку економіки країн. Здавалося, що Латвія, Литва та Естонія знову отримають сильного економічного спонсора, такого ж безкорисливо, яким був СРСР, тільки без комунізму. І заживе Прибалтика не гірше Голландії або Бельгії.

Проаналізуємо, що ж все-таки сталося з економікою прибалтійських країн після вступу в ЄС. Основним показником стану економіки прийнято вважати внутрішньо-валовий продукт (ВВП) на душу населення. Було вирішено порівняти цей показник в Литві, Латвії та Естонії в 1996 році, коли активно йшла «шокова терапія», в 2004 році, коли їх взяли в ЄС, з показником 2016 року. Розглянемо валовий внутрішній продукт на душу населення, виходячи з офіційних валютних курсів, а не за методом паритету купівельної спроможності. Значення даються в доларах США та не коригуються з інфляцією. Ці цифри взяті з бази даних Міжнародного валютного фонду «Світова економічна перспектива» (WEO), видання жовтня 2017 року, Світового банку або різних джерел.

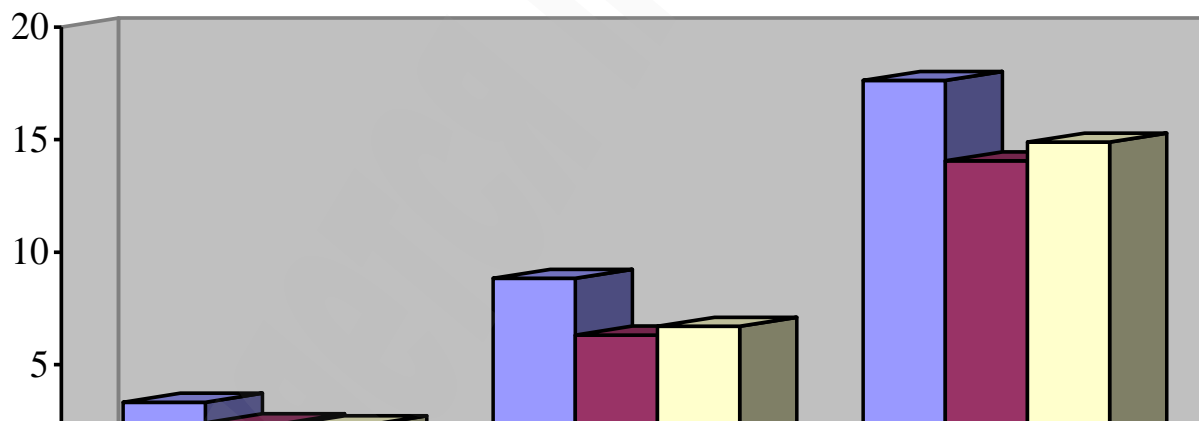

Рис. 4. Внутрішньо-валовий продукт на душу населення в доларах США

У відповідності з рис. 4 доцільно сказати, що протягом останніх років економічне зростання після вступу в ЄС не сповільнилося. Навпаки, спостерігаємо зростання в рази більше, а саме в Латвії в 5,82 раз, в Литві в 6,4 та Естонії в 5,3 раз.

Було розглянуто, як змінилося ВВП на душу населення, тому доцільно буде розглянути ще кількість жителів в динаміці з 1990 по 2016 рр. (рис. 5).

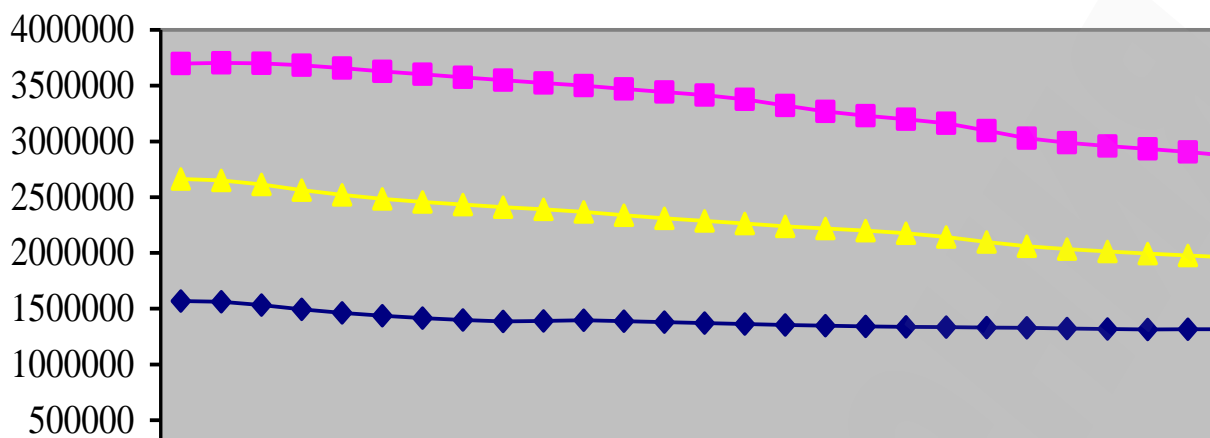

Рис. 5. Динаміка чисельності населення країн Прибалтики за 1990–2016 рр.

Аналізуючи дані рис. 5, чисельність населення цих трьох країн в період з 2004 по 2016 рр. скоротилася на сотні тисяч, а саме: у Литві на 22,32 %, у Латвії – 26,39%, у Естонії – 16,10 %. Прибалтам відкрився вільний в'їзд в найбагатші країни світу, де середня заробітна плата в рази перевищує місцеву. У такій ситуації, масова трудова міграція виглядає цілком природно. Не зрозуміло чи це погано для економіки, адже потрібно враховувати, хто їде з країни. Коли емігрують високоякісні фахівці і менеджери – це, безумовно, втрата для економіки. Але якщо емігрують низько кваліфіковані робітники, що залишилися без роботи після розвалу радянських виробництв, підмітали з тих пір вулиці м. Риги за копійки, і згідні підмітати вулиці м. Лондона за гідну зарплату, то від цього економіка навпаки виграє. Тому що скорочується безробіття і соціальні витрати держави, а на ринку праці починається інфляція зарплат.

Дослідимо, чи не стали ці країни ринком збуту, замість того, щоб виробляти своє. Для цього розглянемо експорт в теперішніх цінах після вступу країн Прибалтики в ЄС (рис. 6).

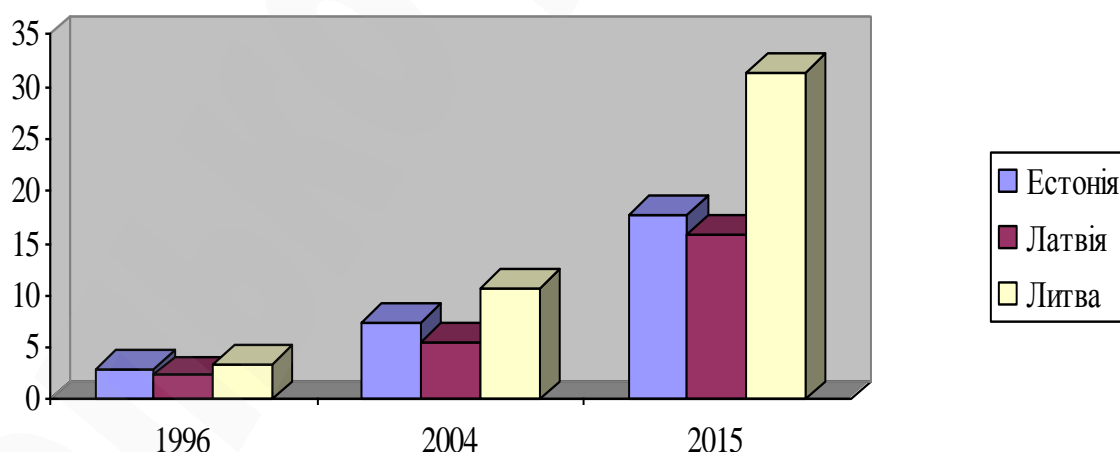

Рис. 6. Експорт країн Прибалтики 1994, 2004, 2015 років, млрд. дол.

Проаналізувавши дані рис. 6, після вступу до ЄС експорт в країнах не зменшився, а навпаки зріс, причому зріс в рази, якщо порівнювати 2015 і 1996 роки. Тому стверджувати, що ці країни стали ринком збуту не можна.

Розглянемо як змінився експорт в даних країнах на душу населення в теперішніх цінах (рис. 7).

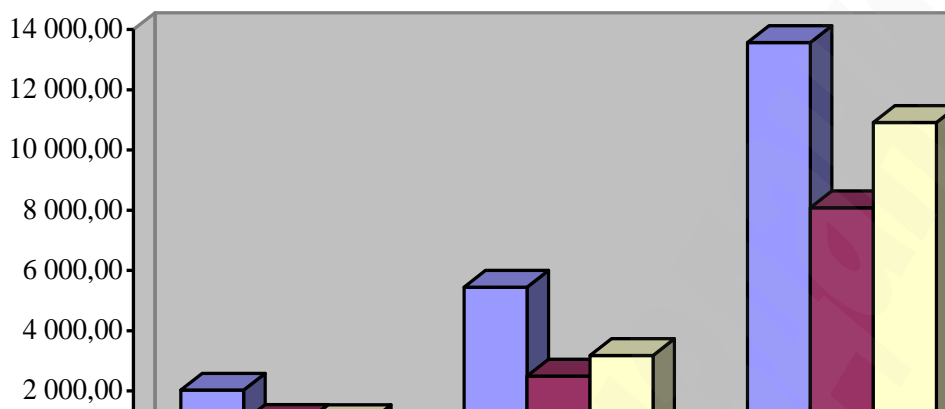

Рис. 7. Експорт на душу населення в теперішніх цінах країн Прибалтики 1994, 2004, 2015 років, млрд. дол.

Аналіз динаміки експорту показав, що експорт на душу населення також зріс, що позитивно відображається на економіці країни. Таким чином, видно, що відбулося з економікою країн після того, як вони вступили до ЄС.

Тепер зробимо аналіз, як це відобразилося на населенні країн, тобто що отримали люди. Проаналізуємо середньорічну заробітну плату в теперішніх цінах в доларах США (рис. 8).

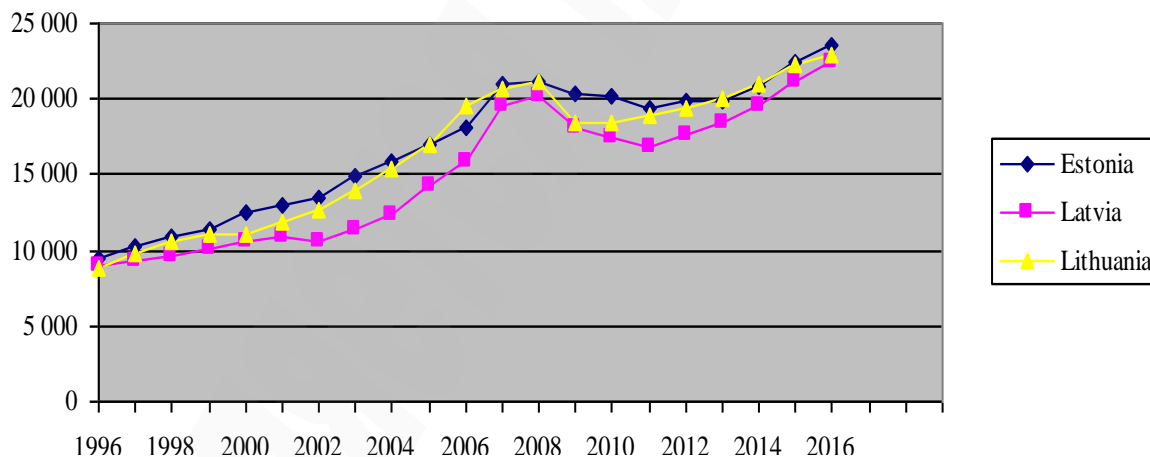

Рис. 8. Динаміка середньорічної заробітної плати в теперішніх цінах за 1996–2016 рр., дол. США.

Проаналізувавши рис. 8, робимо висновок, що середньорічна заробітна плата зросла в Латвії з відмітки 8 920 у 1996 році до 22389 у 2016 році, у Литві з 8794 до 22949, у Естонії з 9394 до 23621 відповідно. Тому, на основі цих даних можна стверджувати, що динаміка заробітної платні покращується.

За законами економіки, стрімке зростання доходів веде до загального зростання інфляції. Проте, як видно з наступного графіку (рис. 9), після входження в Євросоюз інфляція в прибалтійських країнах сильно впала.

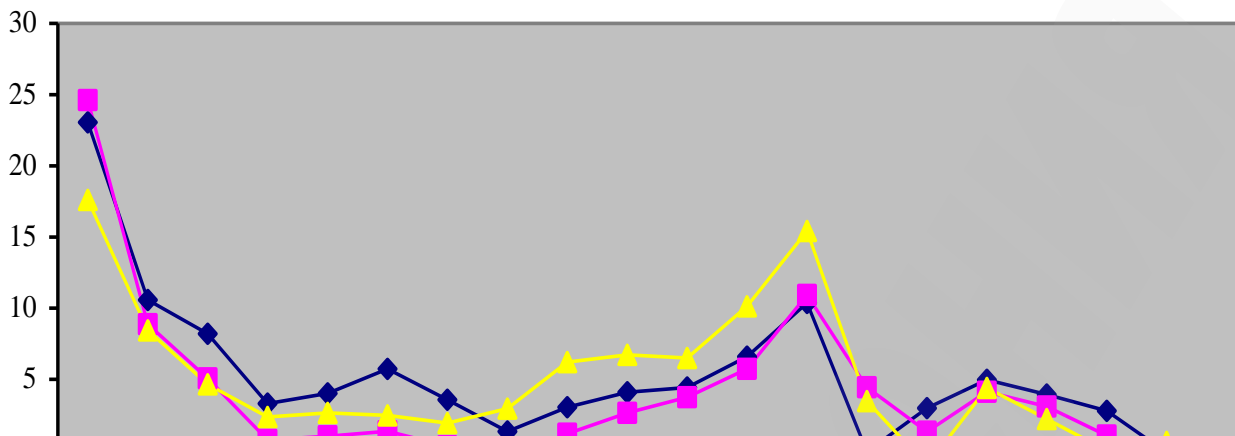

Рис. 9. Динаміка рівня інфляції в споживчих цінах за 1996–2016 рр., %

За результатами аналізу рис. 9 доцільно зробити висновок, що рівень інфляції, вимірюваний індексом споживчих цін, відбиває зміни у витратах середньостатистичного споживача на придбання кошика товарів і послуг. Ці зміни можуть залишатися на постійному рівні або змінюватися через зазначені проміжки часу, наприклад, щорічно.

Ще одним показником впливу на людей є безробіття (рис. 10). За визначенням Міжнародної організації праці, безробітними є економічно активні люди, які не мають роботи в даний момент, але шукають її. Під час обрахування показника враховуються ті, хто втратив роботу або добровільно покинув її.

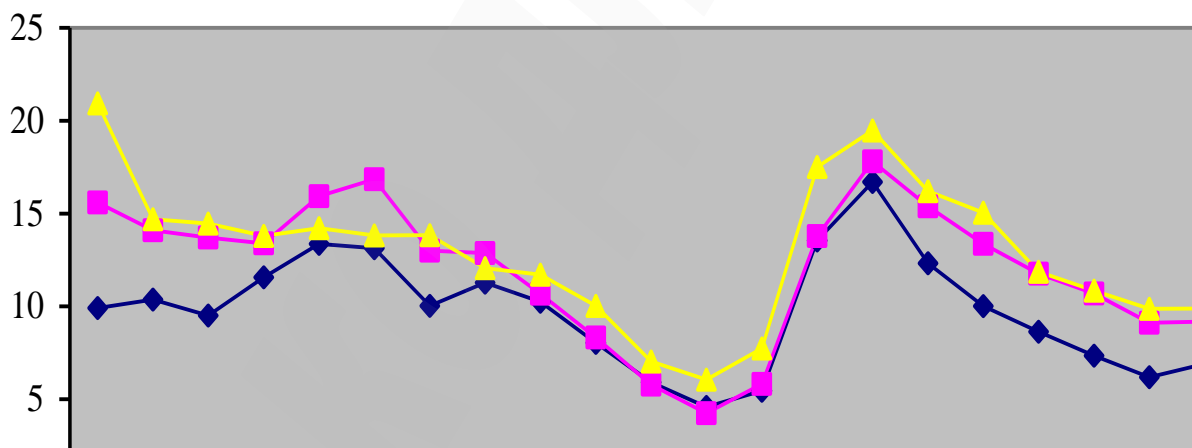

Рис. 10. Динаміка рівня безробіття за 1996–2016 рр., %

Безробіття в країнах Прибалтики після входження в ЄС також зменшилося (тільки в Литві трохи піднялося в порівнянні 2016 до 2004 року).

Розглянувши як вступ до ЄС вплинув на країни Прибалтики, проаналізуємо, які зміни відбулися в приватному секторі. Розглянемо показник внутрішніх кредитів, які надавалися приватному сектору у відсотках від ВВП. Внутрішні кредити, які надавалися приватному сектору включають фінансові ресурси у вигляді позик, цінних паперів, торгових кредитів та інших банківських продуктів до встановлених умов погашення заборгованості (рис. 11).

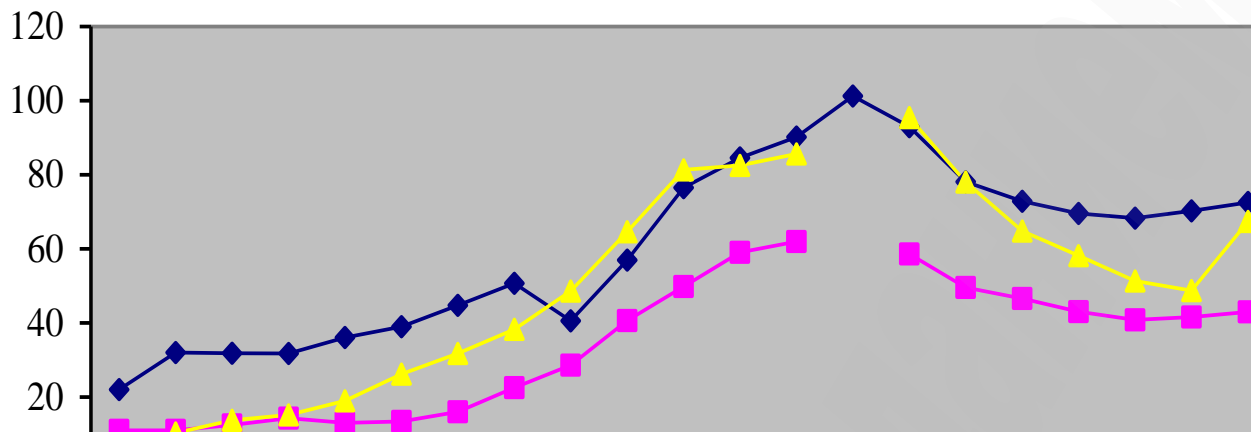

Рис. 11. Динаміка внутрішніх кредитів приватному сектору у % до ВВП за 1996–2016 рр.

На рис. 11 спостерігаємо, що внутрішні кредити приватному сектору у відношенні до ВВП зростали після кризи, а потім зменшувалися, коли йшла стабілізація економіки країни. В результаті стрімкого зростання кредитів, в так звані кризові і післякризові роки, боргові зобов'язання приватного сектора значно зросли: в кінці 2008 року кредити місцевому приватному сектору становили 84 % від ВВП в Латвії, 96 % – Естонії та 59 % – Литві. У разі Естонії і Латвії цей показник був одним з найвищих серед країн нової Європи і порівняємо з ситуацією в деяких розвинених європейських країнах. Високе боргове навантаження у приватному секторі в країнах Прибалтики вказувало на те, що подальше зростання кредитування пов'язане з підвищеним ризиком і може викликати більш істотне погіршення якості кредитного портфеля комерційних банків.

Незважаючи на збільшення обсягів кредитування, банки будуть підтримувати збалансовану структуру фінансування, спираючись на вклади населення і підприємств. Не виключенням став і 2016 рік. Кількість клієнтів банків станом на перше січня 2017 року склало 18,8 мільярдів євро, що на 10,0 % вище, ніж рік тому. Більшу частину цієї суми – майже 11,2 мільярда – склали вклади фізичних осіб. На кінець 2016 року бачимо, що кредити зменшилися у Литві і Естонії, а у Латвії навпаки зросли.

7. SWOT-аналіз результатів дослідження

Strengths. Сильною стороною у проведеному дослідженні є аналіз ринкової економіки в цілому, зміни в економіці країн, які перейшли на ринкову економіку та виявлення переваг та недоліків ринкової економіки, які доцільно використовувати для прийняття рішень стосовно вибору напрямку економіки.

Weaknesses. Слабкою стороною є те, що данні не збираються об'єктивно, тому що влада країн зазвичай хоче показувати більш позитивні результати діяльності держави.

Opportunities. Можливостями для подальших досліджень є переймання досвіду зарубіжних країн, що нещодавно перейшли на шлях до ринкової

економіки, а також тих країн, які давно на цьому шляху щодо вдосконалення прийняття рішення в умовах вільного ринку. А також досвіду з використання інноваційних методів для аналізу ситуації в цілому по країні і окремо на підприємстві.

Threats. Загрозами для результатів проведених досліджень є те, що:

– ринкова економіка постійно змінюється, з'являються нові позитивні і негативні наслідки, які потрібно враховувати і змінювати методики аналізу і прийняття рішення;

– на ринкову економіку впливають зовнішні фактори (перегляд бюджетів підприємствами для достовірності інформації, соціально-економічна нестабільність країни та поглиблення світової фінансової кризи), від яких залежить зменшення або збільшення показників діяльності економіки країни.

8. Висновки

1. Проведено дослідження тлумачення ринкової економіки, яке свідчить про те, що ринкова економіка – це самодостатній механізм, витoki якого сягають глибокої давнини. Він був популярнішим багато століть назад і на сьогоднішній день є досить ефективним. Не позбавлена ринкова економіка і мінусів, серед яких знаходиться диференціація доходу, неможливість компенсування зовнішніх витрат тощо. Ринкова економіка теоретично характеризується рівністю прав на природні ресурси, а також на ринки збуту. Проведено порівняння плюсів і мінусів ринкової економіки і можна відзначити, що ринкова економіка зовсім не досконала, але, не дивлячись на це, вона гарантує високий рівень якості товарів, співвідношення попиту і пропозицій, а також регулює наявність на ринку кількості недобросовісних виробників. Найбільш передові економічно розвинені країни світу давно оцінили переваги і недоліки ринкової економіки, і вибрали для себе максимально відповідну систему, де гармонійно поєднуються державне втручання, традиції, плюси і мінуси ринкової економіки.

2. Проведено аналіз країн Прибалтики, який показує, що перехід в даних країнах збільшив показники ВВП на душу населення в Латвії в 5,82 раз, в Литві в 6,40 та Естонії в 5,30 раз. При дослідженні експорту було виявлено, що після вступу до ЄС експорт в країнах не зменшився, а навпаки зріс, причому зріс в рази, якщо порівнювати 2015 і 1996 роки. Тому стверджувати, що ці країни стали ринком збуту не можна. Проте, чисельність населення цих трьох країн в період з 2004 по 2016 рік скоротилося на сотні тисяч, а саме: у Литві на 22,32 %, у Латвії – 26,39 %, у Естонії – 16,10 %.

3. Запропоновано рекомендації щодо доцільності переходу до ринкової економіки, а саме: потрібно спочатку проаналізувати стан країни і можливості її змін. Адже зміни швидше впроваджуються і дають позитивний результат, коли система є підготовленою а також, коли люди бажають йти до змін і, саме головне, готові до змін, а не намагаються пошкодити шляхи до змін. Опираючись на економіку країн Естонії, Латвії і Литви, можна стверджувати, що після довгого тернистого шляху їх економіка розпочала стрімкий розвиток і покращення показників.

Література

1. Radzhabova, Z. K. Svitova ekonomika [Text]: Handbook / Z. K. Radzhabova. – Moscow: YNFRA-M, 2006. – 336 p.
2. Brodsgaard, K. E. The Emergence and Development of the Socialist Market Economy [Text] / K. E. Brodsgaard, K. Rutten // Accelerated Accumulation to Socialist Market Economy in China. – 1992–2003. – P. 94–127. doi:[10.1163/9789004330092_005](https://doi.org/10.1163/9789004330092_005)
3. Kakarot-Handtke, E. Major Defects of the Market Economy [Text] / E. Kakarot-Handtke // SSRN Electronic Journal. – 2015. doi:[10.2139/ssrn.2624350](https://doi.org/10.2139/ssrn.2624350)
4. Tamayo, A. Fighting Hunger and Poverty Through Social Market Economy [Text] / A. Tamayo // SSRN Electronic Journal. – 2016. doi:[10.2139/ssrn.2789291](https://doi.org/10.2139/ssrn.2789291)
5. The Successful Practice and Implementation of the Socialist Market Economy [Text] // Chinese Economy. – 2002. – Vol. 35, No. 4. – P. 39–74. doi:[10.2753/ces1097-1475350439](https://doi.org/10.2753/ces1097-1475350439)
6. Dai, R. One Paradoxical Nature of Market Economy [Text] / R. Dai // Journal of Socialomics. – 2016. – Vol. 5, No. 3. doi:[10.4172/2167-0358.1000167](https://doi.org/10.4172/2167-0358.1000167)
7. Castellani, V. The Roman Market Economy [Text] / V. Castellani // The European Legacy. – 2015. – Vol. 20, No. 6. – P. 669–672. doi:[10.1080/10848770.2015.1046687](https://doi.org/10.1080/10848770.2015.1046687)
8. Mayer-Foulkes, D. The Market Economy with Mass Production [Text] / D. Mayer-Foulkes, K. Hafner // SSRN Electronic Journal. – 2016. doi:[10.2139/ssrn.2770733](https://doi.org/10.2139/ssrn.2770733)
9. Smejkal, V. EU as a Highly Competitive Social Market Economy –Goal, Options, and Reality [Text] / V. Smejkal, S. Saroch // Review of Economic Perspectives. – 2015. – Vol. 14, No. 4. doi:[10.1515/revecp-2015-0006](https://doi.org/10.1515/revecp-2015-0006)
10. Herrera Anchustegui, I. The Social Market Economy and the European Union [Text] / I. Herrera Anchustegui // SSRN Electronic Journal. – 2016. doi:[10.2139/ssrn.2793698](https://doi.org/10.2139/ssrn.2793698)
11. Bisi, M. Some kinetic models for a market economy [Text] / M. Bisi // Bollettino dell'Unione Matematica Italiana. – 2016. – Vol. 10, No. 1. – P. 143–158. doi:[10.1007/s40574-016-0099-4](https://doi.org/10.1007/s40574-016-0099-4)
12. Konov, J. I. Market Economy under Rapid Globalization and Rising Productivity [Text] / J. I. Konov // Scholedge International Journal of Management & Development. – 2015. – Vol. 2, No. 9. – P. 9. doi:[10.19085/sijmd.020902](https://doi.org/10.19085/sijmd.020902)
14. Mochernyi, S. V. Ekonomichni entsyklopedychni slovnyk [Text] / S. V. Mochernyi, Ya. S. Larina, O. A. Ustenko, S. I. Yurii; ed. by S. V. Mochernyi. – Lviv: Svit, 2006. – Vol. 2. – 568 p.
14. Martsyn, V. S. Stanovlennia rynkovoï ekonomiky v Ukraini (problemy i perspektyvy) [Text] / V. S. Martsyn. – Lviv: Kooposvita, 1999. – 284 p.
15. Dziubyk, S. D. Osnovy ekonomichnoi teorii [Text]: Handbook / S. D. Dziubyk. – Kyiv: Znannia, 2014. – 423 p.
16. Yanova, V. V. Ekonomika. Kurs leksii [Text]: Handbook / V. V. Yanova. – Moscow: Ekzamen, 2005. – 384 p.

17. Fedorenko, V. H. Politychna ekonomiiia [Text]: Handbook / V. H. Fedorenko. – Kyiv: Alerta, 2015. – 487 p.

18. Stechenko, D. M. Derzhavne rehuliuвання ekonomiky [Text]: Handbook / D. M. Stechenko. – Kyiv: Znannia, 2007. – 310 p.